

Н. В. Харченко

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Події, які відбуваються протягом останніх років в Україні, свідчать про загострення проблем національної безпеки та неоднозначний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на розвиток країни. Ці та інші фактори призводять до того, що потенціал загроз національній безпеці досяг рівня, за якого без вдосконалення системної державної політики захисту національних інтересів та відповідних механізмів її реалізації може нести загрозу існуванню України як суверенної держави. Проводячи наукове дослідження, варто розпочати з визначення зовнішніх та внутрішніх факторів загроз національній безпеці. Однією з основних загроз є саме розвідувальна та інша діяльність спеціальних служб та організацій іноземних держав, а також промисловий шпionаж, що проявляється як витік інформації, яка становить державну таємницю. Нині захист державної таємниці є надзвичайно важливим як у зв'язку з безпрецедентною активністю російських спецслужб, так і через глобалізацію світового інформаційного простору.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти правових і організаційних загроз національній безпеці у сфері витоку інформації, що становить державну таємницю, висвітлювали такі вітчизняні учені, як В.Ф. Пузирний, Д.Є. Денишук, О.А. Пономаренко, А.М. Лисеюк, А.М. Супруненко, О.В. Шевченко, С.Є. Булавина, В.В. Тишук, О.Г. Семенюк, А.М. Гуз та ін.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України [1] визначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу».

П. 6 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» визначено, що «загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України».

Ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» [3] визначає державну таємницю як «вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди

національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою».

Варто погодитися з І. Божковим, який у своїй науковій роботі зазначив, що «регулювання відносин у сфері охорони державної таємниці здійснюється відповідно до чинного законодавства України та визначається Конституцією України, законами України «Про державну таємницю», «Про інформацію» [4], міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими нормативно-правовими актами...» [5].

Зокрема, Закон України «Про інформацію» визнав інформаційний суверенітет України, закріпив право громадян на інформацію, встановив обов'язок держави здійснювати контроль за інформацією з обмеженим доступом, визначив правові основи інформаційної діяльності в державі. Вказаний Закон визначив місце державної таємниці серед іншої інформації, поділив інформацію за режимом доступу на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом [6].

З метою охорони державної таємниці здійснюється комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

Законом України «Про службу безпеки України» [7] закріплено, що одним із завдань СБУ є забезпечення охорони державної таємниці.

Службою безпеки України за участю державних експертів із питань таємниць сформовано та Наказом Голови Служби безпеки України від 23 грудня 2020 р. № 383 введено в дію редакцію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ) [8].

Розроблення та здійснення конкретних заходів щодо забезпечення режиму секретності, постійного контролю за їх додержанням в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях покладаються на їхні режимно-секретні органи. Завдання та права режимно-секретних органів визначені Законом України «Про державну таємницю», при цьому режимно-секретні органи є головними підрозділами організацій, установ та підприємств із виконання завдань у сфері охорони державної таємниці [9].

Контроль та охорона державної таємниці здійснюється на двох рівнях: 1) вищі органи державної влади (Президент України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Конституційний суд, державні експерти з питань таємниці, РНБО, міністерства і центральні органи виконавчої влади); 2) судові, правоохоронні та контролюючі органи.

До вказаної системи органів належать:

– суди загальної юрисдикції, які виконують покладені на них Конституцією України функції з правосуддя шляхом розгляду кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з охороною державної таємниці;

– прокуратура України здійснює представництво інтересів держави в суді, нагляд за додержанням законності при проведенні ОРД у сфері забезпечення ДТ;

– Служба безпеки України є спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення ОДТ відповідно до своїх основних завдань;

– Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, який призначений для формування та реалізації державної політики у сфері контррозвідувального та технічного захисту інформації;

– керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею [10, с. 180–181].

У державних органах та організаціях – суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, котра пов'язана з державною таємницею, з метою забезпечення режиму секретності, постійного контролю за додержанням необхідних умов створюються на правах окремих підрозділів режимно-секретні органи, які безпосередньо керуються керівником відповідних державних органів. Суб'єкти господарювання, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, вводиться посада заступника керівника з питань режиму, що виконує обов'язки та права РСО.

Відповідно до мети охорони державної таємниці, стосовно заходів забезпечення якості впроваджуються: чіткі вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку носіїв секретної інформації; обмеження щодо перебування та здійснення діяльності в Україні іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, доступу до державної таємниці.

Щодо додержання законодавства про державну таємницю в пресі та інших засобах масової інформації, то контроль за здійсненням цієї діяльності покладений на центральний орган виконавчої влади з питань інформаційної політики.

Спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України, що дає право на контроль стану охорони державної таємниці в усіх державних органах та суб'єктів господарювання, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею.

Важливість охорони секретної інформації пов'язана з можливістю настання тяжких наслідків для національної безпеки України у вигляді зриву виконання оборонного замовлення, розголошення відомостей про структуру, чисельність, розпорядок змін та систему охорони оборонних підприємств, організацію переведення роботи підприємства під час воєнного стану, кількість одиниць, робіт оборонного замовлення та кошти, виділені на його виконання, зразки та технічну документацію військової техніки тощо. У зв'язку з цим заподіюється значна шкода підприємствам ВПК, а саме:

- понесення збитків та упущеної вигоди;
- одержання науково-конструкторської документації комерційними та іноземними установами (промислове шпигунство);
- зниження конкурентоспроможності продукції та своєю чергою потенційних військових замовників;

– дискредитація органів державної влади спеціально уповноважених на захист державної таємниці та протидії розвідувально-підривній діяльності проти України тощо.

Окрім зазначення вищевикладеного матеріалу в розрізі державних органів, органів місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, важливості створення відповідних підрозділів, залучення осіб на відповідні посади, організації та контролю діяльності відділу за додержанням державної таємниці, слід звернути увагу на необхідність реформування законодавства.

Варто зазначити, що реформування законодавства має відбуватися на основі всебічного вивчення досвіду провідних держав світу у сфері безпеки інформації. Однак потрібно зауважити, що копіювання чужого, нехай і найуспішнішого досвіду, мало продумане перенесення його на наш ґрунт без урахування українських реалій ніколи не приводило до успіху [11, с. 342].

Слід зазначити, що окремі напрями реформування системи охорони державної таємниці (пов'язані з процедурами віднесення інформації до такої, що потребує обмеження в доступі; визначення на законодавчому рівні Національного органу безпеки; питання технічного захисту інформації) [12, с. 79].

Здебільшого суб'єктами, що провадять режимно-секретну діяльність, є саме державні органи, зупинення чи скасування яких відповідно до Спеціального дозволу призведе до повного припинення їхньої діяльності. Така ситуація є неприпустимою, адже порушується забезпечення сталого функціонування певних галузей діяльності держави.

Варіантом вирішення наведеного питання є надання права уповноваженому органу СБУ здійснювати відповідні заходи з надання, переоформлення спеціального дозволу установам.

Адаптація законодавства до більш сучасних вимог і потреб є необхідним кроком не лише для урегулювання питань, що залишаються за рамками нормативно-правових актів, котрі регулюють питання стосовно державної таємниці, а й для вдосконалення реалізації своїх функцій відділів, які безпосередньо здійснюють важливу державну функцію захисту державної таємниці.

Стосовно державної політики щодо забезпечення охорони державної таємниці, метою вказаної політики є своєчасне виявлення джерел реальних і потенційних загроз у цій сфері, аналіз причин їх виникнення, способів нейтралізації й попередження шляхом розроблення адекватних організаційно-правових заходів.

Основними завданнями державної політики щодо забезпечення охорони державної таємниці є:

- створення умов для своєчасного виявлення джерел загроз у цій сфері й визначення можливих наслідків їхньої дії;
- визначення комплексу превентивних заходів із запобігання витоку і розголошенню інформації з обмеженим доступом та нейтралізації або зменшення негативних наслідків реалізації загроз;

– забезпечення отримання своєчасної, повної й точної інформації для прийняття управлінських рішень з охорони державної таємниці та службової інформації;

– удосконалення організаційно-правової діяльності з метою гармонізації державних, суспільних й особистих інтересів у цій сфері, недопущення обмеження права громадян на вільний доступ до інформації;

– забезпечення технічного захисту інформації з обмеженим доступом.

Основними напрямками державної політики щодо забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації є:

– створення нормативно-правової основи забезпечення охорони державної таємниці;

– розроблення та вжиття комплексних заходів для захисту державної таємниці;

– удосконалення правового режиму отримання доступу, зберігання та використання інформації, яка становить державну таємницю й службову інформацію;

– розроблення контррозвідувальних заходів, спрямування їх на протидію спеціальним службам іноземних держав, а також організаціям, окремим групам і особам, які намагаються отримати інформацію з обмеженим доступом.

Результативність державної політики щодо забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації забезпечується:

– по-перше, визначенням чітких та реалістичних цілей (мети) й напрямів;

– по-друге, якістю аналізу проблеми в цій сфері та розроблених альтернативних управлінських рішень;

– по-третє, обізнаністю з метою, принципами, напрямками державної політики й дотриманням уповноваженими державними органами.

Виходячи із сутності державної політики щодо забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації, що визначається як цілеспрямована діяльність органів державної влади з вирішення проблем охорони інформації з обмеженим доступом, досягнення й реалізації суспільно значущих цілей у цій сфері, а також визначального впливу на вільний доступ до інформації, украй важливе значення має наукове забезпечення державної політики.

Викладений матеріал дає змогу підкреслити всебічність дослідженого питання, важливість аналізу та синтезу кожного аспекту державної таємниці, як діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, організацією контролю цієї діяльності та відповідної державної політики щодо державної таємниці, базові принципи та основні напрями державної політики стосовно забезпечення державної таємниці.

Служба безпеки України займає визначне місце в системі органів, що здійснюють контроль за додержанням державної таємниці. Саме за цим правоохоронним органом закріплене право контролювати стан охорони державної таємниці в усіх державних органах та суб'єктах господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею. Зазначені в актах офіційних перевірок за результатами контролю стану охорони

державної таємниці висновки Служби безпеки України є обов'язковими для виконання. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» діяльність щодо забезпечення контролю за додержанням державної таємниці має виконувати Служба безпеки України.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.
4. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
5. Божков І.І. Державна таємниця та система її охорони. *Правове, нормативне та методологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2002. № 4. С. 7–10. URL: http://pnzzi.kpi.ua/4/04_p7.pdf
6. Супруненко А.М., Башта І.І., Лисеюк А.М., Свіріна К.С. Організація охорони державної таємниці в Україні : навчальний посібник. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. 370 с.
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
8. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ ЦУ СБУ від 23 грудня 2020 року № 383. Зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року за № 52/35674.
9. Кірін Р.С., Гришак С.В., Шашенко Д.О. Інформаційне законодавство. Правове забезпечення захисту інформації. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2012. Частина 4. 171 с.
10. Дрейс Ю.О. Функціонування системи охорони державної таємниці в Україні: організаційно-правова структура, принципи та завдання. *Безпека інформації*. 2014. Т. 20, № 2. С. 176–184. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/bezin_2014_20_2_13
11. Семенюк О.Г. Проблеми охорони державної таємниці : кримінально-правові та кримінологічні аспекти : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім "АртЕк"», 2017. 342 с.
12. Болдир С.В. Перспективи реформування системи охорони державної таємниці та службової інформації. *Інформація і право*. 2017. № 4(23). С. 79–85.

А н о т а ц і я

Харченко Н. В. Організаційно-правові засади охорони державної таємниці в Україні. – Стаття.

З огляду на чинне законодавство України проаналізовано визначення поняття державної таємниці, визначено порядок обов'язку держави здійснювати контроль за інформацією, зарахованою до державної таємниці. На підставі Закону України «Про службу безпеки України» та з метою охорони державної таємниці законодавчо закріплено за Службою безпеки України обов'язок здійснювати забезпечення охорони державної таємниці. Досліджено, що органи державної влади та підприємства, установи або організації, що здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею, з метою забезпечення режиму секретності створюють на правах окремих підрозділів режимно-секретні відділи, які безпосередньо керуються керівником відповідних державних органів. Важливо усвідомлювати ймовірність витоку інформації, адже втрата чи витік зазначеного виду інформації несе загрозу для національної безпеки держави. Саме тому державна політика країни щодо забезпечення державної таємниці ставить на меті своєчасне виявлення джерел реальних і потенційних загроз у цій сфері, не від'ємною діяльністю цього напрямку є аналіз причин виникнення, спосіб нейтралізації й попередження таких випадків. Підкреслюючи важливість Служби безпеки України, слід зазначити, що правоохоронний орган контролює стан охорони державної таємниці в усіх державних органах та підприємствах, установах або організаціях, що здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею. Безпосередньо Служба

безпеки України має право здійснювати офіційні перевірки за додержанням стану охорони державної таємниці та за результатом цієї перевірки фіксувати порушення в акті перевірки, що містить позитивний або негативний відгук про стан якості за додержанням відповідних вимог, зауваження, що містяться в актах перевірки, є обов'язковими до усунення.

Ключові слова: державна таємниця, Служба безпеки України, охорона державної таємниці, режим секретності.

S u m m a r y

Kharchenko N. V. Organizational and legal principles of protection of state secrets in Ukraine. – Article.

The analysis of the definition of the term “state secret” and regulations of the state responsibility to exercise control over the information referred to as state secret is provided according to the current legislation of Ukraine. Based on the Law of Ukraine “About the Security Service of Ukraine” and with the purpose to protect the state secret, the Security Service of Ukraine is tasked to ensure protection of the state secret. The research shows that the state governmental bodies and enterprises, institutions or organizations which carry out activities related to the state secret, with the purpose to ensure security, create regime-secret departments on the rights of separate divisions under direct management of the head of the corresponding state bodies. It is important to realize the possibility of the information leakage since loss or leakage of the referred information poses a threat to the national security of the state. Thus, the state policy concerning ensuring the state secret aims to timely disclose the sources of real and potential threats in this sphere. Analyzing the causes of the emergence, methods of neutralization and prevention of such cases is seen as an integral part of the activity conducted in the mentioned direction. When highlighting the importance of the Security Service of Ukraine, it should be mentioned that a law enforcement agency monitors the condition of state secret protection in all state bodies and enterprises, institutions or organizations which carry out activities related to the state secret. The Security Service of Ukraine has the right to directly conduct official inspections of the enforcement of state secret protection and, based on the result of the audit, to formulate and fix violations in the act of inspection, which contains positive or negative feedback concerning the quality of adhering to the relevant requirements, remarks, which are contained in the acts of inspection and are to be eliminated.

Key words: state secret, Security Service of Ukraine, state secret protection, security regime.